

نظریه‌های کلان جامعه‌شناختی
و تجزیه و تحلیل سازمان
عناصر جامعه‌شناختی حیات سازمانی

گیبسون بوریل
گارت مورگان

ترجمه
محمدتقی نوروزی

تهران

۱۳۹۳

مقدمه ناشران

نیاز گسترده دانشگاهها به منابع و متون درسی با نگرش اسلامی در رشته‌های علوم انسانی و محدود بودن امکانات مراکز علمی و پژوهشی که خود را موظف به پاسخگویی به این نیازها می‌دانند، ایجاب می‌کند امکانات موجود با همکاری دانشگاهها و مراکز پژوهشی در مسیر اهداف مشترک به خدمت گرفته شود و افزون بر ارتقاء کیفی و کمی منابع درسی از دوباره کاری جلوگیری به عمل آید.

به همین منظور، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت) و مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره) اولین کار مشترک خود را با انتشار کتاب «نظریه‌های کلان جامعه‌شناختی و تجزیه و تحلیل سازمان» به جامعه علمی کشور عرضه می‌کنند.

این کتاب برای دانشجویان رشته مدیریت در مقطع کارشناسی ارشد و دکترا به عنوان منبع اصلی دروس «نظریه‌های سازمان»، «جامعه‌شناسی سازمانها»، «اصول و مبانی سازمان و مدیریت» و «تئوریهای مدیریت پیشرفته» به ارزش ۲ واحد در هر مقطع تدوین شده است. امید است علاوه بر جامعه دانشگاهی، مدیران نیز از آن بهره‌مند شوند.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
یازده	پیشگفتار مترجم
۱	مقدمه
بخش اول: در جستجوی چهارچوب	
۹	فصل اول: پیشفرضهایی درباره ماهیت علوم اجتماعی
۱۳	رشته‌های بحث
۱۸	تحلیل پیشفرضهای مرتبط با ماهیت علوم اجتماعی
فصل دوم: پیشفرضهایی درباره ماهیت جامعه	
۲۱	بحث نظم - تضاد
۲۱	«نظم‌دهی» و «تغییر بنیادی»
۳۱	فصل سوم: دو بعد: چهار پارادایم
۳۶	ماهیت و کاربردهای پارادایمهای چهارگانه
۳۹	پارادایم کارکردگرا
۴۴	پارادایم تفسیری
۴۷	پارادایم انسان‌گرای بنیادی
۵۱	پارادایم ساختارگرای بنیادی
۵۳	کاوش نظریه اجتماعی
۵۵	
بخش دوم: پارادایمهای مورد بررسی	
۵۷	فصل چهارم: جامعه‌شناسی کارکردگرا
۵۷	ریشه‌ها و تاریخچه فکری

۶۷	ساختار پارادایم
۶۹	نظریه نظام اجتماعی
۹۸	تعامل‌گرایی و نظریه کنش اجتماعی
۱۳۲	نظریه تلفیق‌گرا
۱۵۴	عینی‌گرایی
۱۶۰	وحدت زیربنایی پارادایم
۱۶۴	فصل پنجم: نظریات سازمانی کارکردگرا
۱۶۸	نظریه‌های سازمانی در محدوده پارادایم کارکردگرا
۱۷۰	نظریه نظام اجتماعی و عینی‌گرایی
۲۵۴	نظریه‌های سوء کارکردهای بوروکراتیک
۲۶۳	چهارچوب مرجع کنش
۲۸۱	نظریه کثرت‌گرا
۳۰۳	مناقشه مکاتب مختلف درون پارادایم کارکردگرا
۳۰۷	فصل ششم: جامعه‌شناسی تفسیری
۳۰۷	ریشه‌ها و تاریخچه فکری
۳۱۹	ساختار پارادایم
۳۲۱	هرمنوتیک (علم تأویل، ژندشناسی)
۳۲۵	دیدگاه خودباوری
۳۲۸	پدیدارشناسی
۳۳۸	جامعه‌شناسی پدیدارشناختی
۳۴۷	وحدت زیربنایی پارادایم
۳۵۱	فصل هفتم: پارادایم تفسیری و مطالعه سازمانها
۳۵۳	رهیافت‌های روش‌شناختی قومی در مطالعه فعالیت‌های سازمانی
۳۶۶	تعامل‌گرایی نمادین پدیدارشناختی و مطالعه فعالیت‌های سازمانی
۳۶۹	چالش پدیدارشناختی نسبت به نظریه معاصر سازمان
۳۷۳	رهیافت‌های پدیدارشناختی در مطالعه اوضاع سازمانی: مسائل و معضلات

۳۷۷	فصل هشتم: انسان‌گرایی بنیادی
۳۷۷	ریشه‌ها و تاریخچه فکری
۳۸۲	ساختار پارادایم
۳۸۴	نظریه انتقادی
۴۰۶	فردگرایی آنارشیستی
۴۱۰	وجودگرایی فرانسوی
۴۱۷	وحدت زیربنایی پارادایم
۴۲۰	فصل نهم: نظریه ضد سازمان
۴۲۵	به سوی واقعیت‌های جایگزین
۴۳۴	به سوی نظریه ضد سازمانی
۴۴۱	فصل دهم: ساختارگرایی بنیادی
۴۴۱	ریشه‌ها و تاریخچه فکری
۴۵۳	ساختار پارادایم
۴۵۵	نظریه اجتماعی روسی
۴۶۵	مارکسیسم مدیترانه‌ای معاصر
۴۷۸	نظریه تضاد (تعارض)
۴۹۰	وحدت زیربنایی پارادایم
۴۹۳	فصل یازدهم: نظریه سازمانی بنیادی
۵۰۱	رهیافته‌های ویرگرایی بنیادی در نظریه سازمانی بنیادی
۵۱۱	رهیافته‌های ساختارگرایی مارکسیستی در نظریه سازمانی بنیادی
۵۲۳	به سوی توسعه بیشتر نظریه سازمانی بنیادی

بخش سوم: نتایج

۵۳۱	فصل دوازدهم: مسیرهای آینده: نظریه و تحقیق
۵۴۱	کتابشناسی

فهرست نمودارها

- ۱۳ نمودار ۱-۱ طرحی برای تحلیل پیشفرضهای علوم اجتماعی
- ۳۸ نمودار ۳-۱ چهار پارادایم برای تحلیل نظریه اجتماعی
- ۴۷ نمودار ۳-۲ تأثیرات فکری بر پارادایم کارکردگرا
- ۴۸ نمودار ۳-۳ چهار پارادایم جامعه‌شناختی
- ۵۰ نمودار ۳-۴ مکاتب عمده تجزیه و تحلیل سازمانی
- ۹۷ نمودار ۴-۱ برخی از انواع مدل‌های ممکن نظام
- ۱۶۸ نمودار ۵-۱ رهیافت‌های کارکردگرای مطالعه سازمانها
- ۱۷۲ نمودار ۵-۲ بالندگی نظریه نظام اجتماعی و عینی‌گرایی
- ۱۸۷ نمودار ۵-۳ ارائه طرحی برای تفسیر شکایات و کاهش اثربخشی کاری
- نمودار ۵-۴ ارائه طرحی برای تفسیر شکایاتی که دربردارنده روابط متقابل کارگران
است
- ۱۹۰
- ۲۴۴ نمودار ۵-۵ ارائه یک مدل اقتضایی برای تحلیل سازمانی

فهرست جداول

- جدول ۲-۱ دو نظریه دربارهٔ جامعه: «نظم» و «تضاد» ۲۶
- جدول ۲-۲ بعد نظم دهی- تغییر بنیادی ۳۳
- جدول ۵-۱ دیدگاههای وحدت‌گرا و کثرت‌گرای منافع، تضاد و قدرت ۲۸۴
- جدول ۸-۱ نظریه انتقادی: مفاهیم و جهت‌گیریهای اساسی ۴۰۵
- جدول ۹-۱ ابعاد اصلی واقعیت‌های جایگزین ۴۳۱
- جدول ۹-۲ به سوی تعریف نظریهٔ ضد سازمانی ۴۳۸
- جدول ۱۱-۱ حملهٔ یکپارچهٔ ساختارگرایی بنیادی به نظریهٔ سازمان ۴۹۵
- جدول ۱۱-۲ برخی از تأکیدهای متفاوت رهیافت‌های ساختارگرایی مارکسیستی و وبرگرایی بنیادی در نظریهٔ سازمانی بنیادی ۵۲۳
- جدول ۱۱-۳ دیدگاه وبرگرایی بنیادی دربارهٔ منافع، تضاد و قدرت ۵۲۷

پیشگفتار مترجم

کتابی که ترجمه آن از نظر می‌گذرد حاصل تلاش فکری دو تن از صاحب‌نظران رشته مدیریت و جامعه‌شناسی است. گارت مورگان از اندیشمندان مطرح در رشته مدیریت و سازمان است و کتابهای او، بخصوص استعاره‌های سازمان توجه بسیاری از دانشجویان و اساتید مدیریت را به خود جلب کرده است. گیسون بوریل نیز از جمله صاحب‌نظران رشته جامعه‌شناسی است که در زمینه تحلیل سازمان مطالعاتی داشته و مقالاتی از ایشان در این زمینه به چاپ رسیده است و مشارکت فکری ایشان در تألیف کتاب حاضر بر جامعیت و غنای آن افزوده است.

کتاب حاضر در یک مقدمه، سه بخش و دوازده فصل سامان یافته است. بوریل و مورگان در مقدمه کتاب، خلاصه‌ای از طرح تحلیلی خود برای تجزیه و تحلیل نظریه‌های سازمان را ارائه می‌دهند. بر اساس این طرح، که مرکب از دو بعد است هر نظریه سازمانی بر مجموعه‌ای از پیشفرضها درباره ماهیت علوم اجتماعی و پیشفرضهایی درباره ماهیت جامعه مبتنی است. نویسندگان کتاب توصیه می‌کنند که تحلیلهای سازمانی باید بر اساس این بافت وسیعتر انجام گیرد.

در بخش اول که مشتمل بر سه فصل است، نویسندگان طرح تحلیلی خود را به صورت مفصل معرفی می‌نمایند. در فصل اول، یک بُعد از طرح تحلیل، یعنی پیشفرضهای مربوط به ماهیت علوم اجتماعی بحث می‌شود و نویسندگان پیشفرضهای هستی‌شناختی، معرفت‌شناختی، ماهیت انسان و روش‌شناسی را در یک پیوستار ذهنی - عینی خلاصه می‌کنند. در فصل دوم، بُعد دیگر طرح تحلیل، یعنی پیشفرضهای مربوط به ماهیت جامعه به بحث گذاشته می‌شود و در نهایت

نویسندگان این بُعد از طرح را نیز در ضمن پیوستار نظم دهی - تغییر بنیادی خلاصه می‌کنند. در فصل سوم، بوریل و مورگان با ترکیب دو پیوستار فوق آنها را در قالب یک ماتریس دوبعدی ارائه داده و چهارچوب تحلیلی خود برای بخشهای بعدی کتاب را معرفی می‌کنند. در این چهارچوب، چهار پارادایم کارکردگرایی، تفسیری، انسان‌گرایی بنیادی و ساختارگرایی بنیادی به خواننده معرفی می‌شود. نویسندگان بعد از توضیح مختصر هر یک از این پارادایمها ادعا می‌کنند که چهارچوب تحلیلی به دست آمده به قدری قوی است که نه تنها در حوزه تحلیل سازمان، بلکه در حوزه‌های دیگر مطالعاتی علوم اجتماعی نیز قابلیت کاربرد دارد، ولی از آنجاکه در این کتاب فقط تحلیل سازمانی مد نظر می‌باشد، لذا بوریل و مورگان نظریات جامعه‌شناسی مطرح در هر پارادایم و نیز نظریات سازمانی متناظر با آنها را در قالب دو نمودار جامع مطرح می‌کنند و به کسانی که علاقه‌مندند این طرح تحلیلی را در حوزه‌ای غیر از نظریه سازمان به کار برند توصیه می‌کند که فصول ۴، ۶، ۸ و ۱۰ کتاب را مطالعه کنند و با بهره‌گیری از آن به تحلیل ادبیات حوزه تخصصی خود بپردازند.

بخش دوم مشتمل بر هشت فصل است. بوریل و مورگان در فصلهای ۴، ۶، ۸ و ۱۰ به توضیح پارادایمهای مزبور در قلمرو جامعه‌شناختی پرداخته، ضمن بیان تاریخچه پارادایمها، صاحب‌نظران و نظریه‌های جامعه‌شناختی مطرح در هر پارادایم را معرفی می‌نمایند. در فصلهای ۵، ۷، ۹ و ۱۱، نویسندگان صاحب‌نظران سازمانی معروف در هر پارادایم و نظریات سازمانی متناظر با نظریات جامعه‌شناسی فوق را معرفی می‌نمایند و سعی می‌کنند با توجه به آن بافت گسترده شناخت کاملی از انواع نظریات سازمانی ارائه نمایند.

بخش سوم کتاب با عنوان نتیجه‌گیری دارای یک فصل است که در آن بوریل و مورگان مسیرهای آینده نظریه و تحقیق در زمینه تحلیل سازمانی را بیان می‌کنند. شایان ذکر است که در متن اصلی کتاب، در انتهای هر فصل توضیحاتی به صورت

پی نوشت ذکر شده است که در ترجمه این پی نوشتها در ذیل صفحات فصل زیرنویس شده است. علاوه بر آن معادل لاتین برخی از کلمات کلیدی به همراه توضیح برخی از واژگان و عبارات مبهم نیز در زیرنویس فصلها آمده است.

در خاتمه بر خود لازم می دانم از تمامی مسئولان و دست اندرکاران مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، بویژه ریاست محترم آن، حضرت آیت الله مصباح یزدی و معاون و مدیر پژوهشی مؤسسه که زمینه و امکانات ترجمه این اثر را فراهم آوردند صمیمانه تقدیر و تشکر نمایم. از دست اندرکاران انتشارات مؤسسه که کار تایپ و تصحیح این کتاب را انجام داده اند سپاسگزاری می نمایم. از استاد معظم جناب دکتر علی رضائیان که در طول بیش از یک دهه از عنایات و ارشادات عالمانه ایشان برخوردار بوده ام و در این کتاب نیز به عنوان استاد راهنما ترجمه کتاب را هدایت کرده اند و نیز دکتر مهدی بابایی اهری که ویراستاری محتوایی ترجمه را انجام داده اند قدردانی می نمایم. با وجود این ترجمه این کتاب بدون تردید از اشتباه، خطا و سهو عاری نخواهد بود و نیازمند تذکر و راهنمایی خوانندگان آن است.

در پایان از مساعدتهای مسئولان سازمان سمت در ویرایش ادبی و سرعت بخشیدن به چاپ و انتشار این کتاب و بخصوص رئیس محترم آن سازمان جناب حجة الاسلام والمسلمین آقای دکتر احمد احمدی تشکر و سپاسگزاری می کنم.

محمدتقی نوروزی

اسفند ۱۳۸۲